



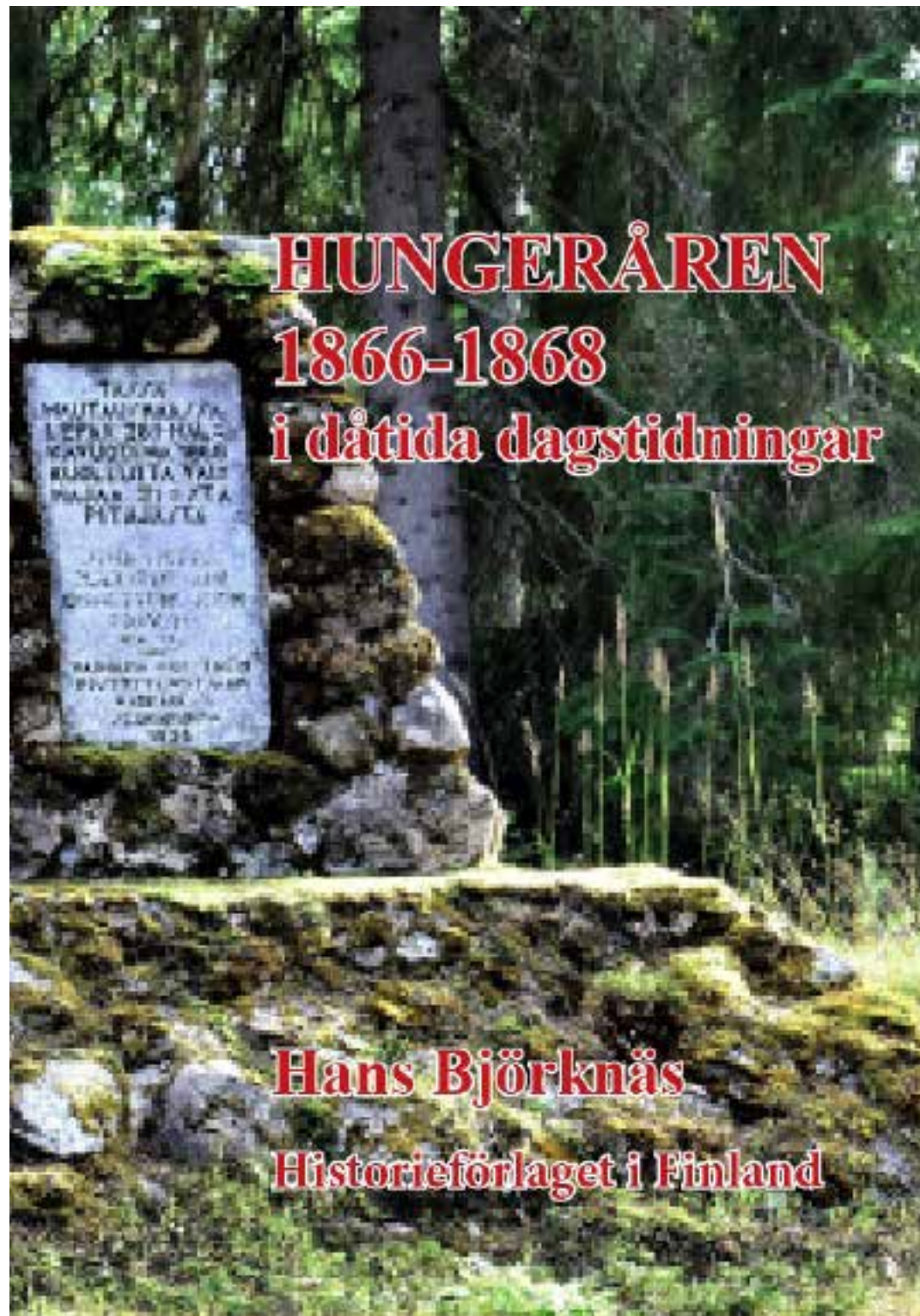
Photo Supplement



Nälkävuodet 1866-1868

Hungeråren 1866-1868

The Famine in Finland 1866-1869



HUNGERÅREN 1866-1868 i dåtida dagstidningar

Hans Björknäs
Historieförlaget i Finland

FINLANDS BARN

I lycklige, som hafven bröd
Och bon i egna hem,
Och finnen nåd uti all nöd.
Och uti alla sorger stöd,
Som lindra, läka dem.

O hören här från nödens nejd,
Från menskor utan tröst,
Från hem, der hungern utan hejd
Mot bröder står i dödlig fejd,
En stilla qvidans röst.

Sen der ett barn i fridfull blund.
Hvem stör den lillas dröm?
Männ' solens sken i morgonstund,
Männ' modrens varma kyss på
 mund
i morgonhelsning öm?

O nej, den bleka gäst det är.
Som tänder hungerns brand.
Som lian på sin axel bär
Och lifvets sköra trådar lär
Med qvalens skarpa tand

Han närmar sig det barn, som var
i drömmen nyss så säll.
"O moder, moder, säg mig, har
En enda smula bröd du kvar
Från våra frusna fält?"

"Gråt ej mitt arma barn. Se här
Ännu en bit jag har;
När nästa morgon kommen är
Och bröd igen mitt barn begär,
Då har jag intet kvar."

"Näväl, min moder, hälften tag
Af hvad du gifvit mig;
Jag ätit bröd hvarenda dag.
Och i min sorg och nöd har jag,
Min mor, förgätit dig."

"O nej, mitt barn, ditt bröd ej mer
Din arma moder gif.
När jag din hunger stillad ser.

Min glädjes gråt jag sväljer ner.
Och lefver af ditt lif."

Och barnet åt; med stelnad blick
Såg modersögat bort.
Nu himlens sista hjälp förgick,
Och ingen hugnad hjertat fick.
Ty nu var ögat torrt.

Och morgon kom, och natten vek,
Och solen sken så klar;
Men modren låg så kall, så blek
Och hade mer för barnets smek
Ej blick, ej ljud till svar.

Då dallrade mot himmelen
Ett smärtans klagoljud;
"Allsmäklige, du barnens vän,
tag allt, men väck till lif igen
Min moder, milde Gud!"

"O hör mig uti himlen der
Och se min sorg och nöd.
Väck upp min moder! – nej – o är
Du Gud, som förr haft barnen kär,
Nu i din himmel död?"

O du, som lefver godt och gladt
Och hafver hem och bröd,
Hör ropet der i nödens natt
Från Finlands barn, och visa att
Ej himlens Gud är död.

Hufvudstadsbladet, 19 mars, 1868



Toisen sivun runo karkeana käännöksenä: olen syönyt leipää joka päivä, ja surussani ja tarpeessani olen unohtanut sinut, äitini.”

Suomen Lapset

Onnellisilla, joilla on leipää ja asuu omassa kodissaan, ja suomalainen armo kaikessa hätässä, ja kaikissa suruissa tukea, joka lievittää, parantaa heitä.

Kuulkaa täältä hätäisten maista, ihmisistä ilman lohdutusta, kodeista, joissa nälkä veljiä vastaan seisoo kuolemattomassa riidas-sa, hiljaisen valituksen ääni.

Sitten siellä on lapsi rauhällisin silmin. Kuka häiritsee pienen unta? Onko aurinko loisteessaan aamulla, onko äidin lämmin suudelma huulilla aamutervehyksessä hellä?

Oi ei, tuo kalpea vieras se on, joka sytyttää nälän tulen. Joka kantaa harteillaan elämän hauraita lankoja opettaen kivun terävällä hampaalla.

Hän lähestyy lasta, joka äsken oli unessa niin onnellinen. ”Oi äiti, äiti, kerro minulle, onko sinulla yhtään murua leipää jäljellä kylmistä pelloistamme?”

”Älä itke, rakas lapseni. Katso tässä, minulla on vielä palanen; kun seuraava aamu koittaa ja lapseni jälleen pyytää leipää, silloin minulla ei ole mitään jäljellä.”

”No, äitini, ota puolet siitä mitä annoit minulle;

”Oh ei, lapseni, et enää anna sinun köyhälle äidillesi leipää. Kun näen nälkäsi tyytyneen, nielaisten alas iloni itkuni, ja eläen sinun elämästäsi.”

Ja lapsi söi; jäykistynein silmin katseli äidin silmä pois päin. Nyt taivaan viimeinen apu hävisi, eikä sydämeen tullut lohdutusta. Sillä nyt oli silmä kuiva.

Ja aamu koitti, ja yö väistyi, ja aurinko paistoi kirkkaasti; mutta äiti makasi niin kylmänä, niin kalpeana eikä ollut enää vastausta lapsen hyväilyyn.

Silloin värähti kohti taivasta tuskallinen valitusääni; ”Kaikkivaltias, sinä lasten ystävä, ota kaikki, mutta herätä eloon äitini, lempeä Jumala!”

”Oi kuule minua taivaassa ja näe tuskani ja hätäni. Herätä äitini! – ei – oi oletko sinä Jumala, joka ennen rakasti lapsia, nyt kuolleena taivaassasi?”

”Oi sinä, joka elät hyvin ja iloisenä ja sinulla on koti ja leipää, kuule huuto hätäisessä yössä Suomen lasten, ja näytä, että ei taivaan Jumala ole kuollut.”

Detta är de första sidorna ur en bok om hungeråren, publicerad 2022

Förord

Min far föddes i Pörtom år 1914. Farfar föddes 1889 och hans far, dvs min farfars far, föddes likaså i Pörtom, år 1850. Han var alltså 16 år gammal då landet drabbades av sin värsta hungerkatastrof under de senaste 300 åren i vårt land.

Hungerkatastrofen 1866–68 inträffade alltså för några generationer bakåt, för litet över 150 år sedan. Det är inte så länge sedan. Detta var den sista hungerkatastrofen i ett demokratiskt land under fredstid i Europa. Det kan vara intressant att veta vad våra förfäder hade att genomlida under dessa år, och att veta hur det dåvarande samhället hanterade denna katastrof. Kanske vi kan lära oss någonting av detta? Även om vi i vårt land knappast kommer att uppleva någon hungersnöd under vår livstid så är hungerkatastrofer inte något ovanligt i vår värld.

Missväxt och hungersnöd var en regelbunden gäst i vårt land. De två betydande konstnärliga minnesmärkena över Finlands återkommande nödår är konstverket ”Tiggarfamilj vid landsvägen”, en målning av R.W. Ekman 1860 (sidorna 6–7 i denna bok), och J.L. Runebergs välkända dikt ”Bonden Paavo” (ofta används namnet ”Högt bland Saarijärvis moar”) skriven redan 1930 (sidorna 459–461 i denna bok). Båda dessa skapades alltså redan före de svåra hungeråren.

Det var inte bara missväxt som orsakade hungerkatastrofen. En kraftig befolkningsökning, i vissa landskap en fördubbling, utan att odlingsarealen ökat i samma takt, var en viktig bidragande orsak. Rikligt alkoholbruk, som invercade på arbetsförmågan, och gjorde att en stor del av skörden gick till brännande av starka drycker. En alltför stor skuldsättning, så stor att många inte mera kunde få nya lån då hungersnöden inträffade. Många många hemman gick under klubban - och sedan fanns det ingen som odlade den marken. Och sist men inte minst, samhället var outvecklat och alls inte kapabelt att hantera en katastrof som denna.

Detta är en populärhistorisk framställning trots ambitionen att denna skall uppfylla vetenskapliga krav. Löpande noter till källorna finns inte angivna, men i slutet av boken finns ett omfattande källmaterial.

Förutom texter om hungeråren innehåller denna bok en stor mängd citat från dåtida dagstidningar. Det svenska språket har förändrats, men inte mycket, och den svenska som finns i dessa dagstidningar är en aning gammaldags, men högtidligt, med många talande

gamla uttryck, och för all del - en vacker svenska.

En historiker ser på och beskriver något som skett för en lång tid sedan. Citaten från dagstidningarna ger en annan bild av det som skedde, eftersom de texterna är skrivna just då hungerkatastrofen pågick.

Oskar Wilde lär ha sagt: ”Det enda vi lär av historien är att den upprepar sig.”. Georg Santanyana, en amerikansk filosof, yttrade för över 100 år sedan: ”Den som inte kan minnas sin historia är dömd att upprepa den”. Det är viktigt att vi minns också de tragiska händelserna i vår historia och varför dessa hände. Om vi förstår detta har vi större möjligheter att undvika att liknande skeenden någonsin upprepas.

Det finns många som jag vill tacka för att denna bok blivit till. I all synnerhet min fru Marjatta som hjälpt till med allt. Den institution som jag står i särdeles stor tacksamhetsskuld är Nationalbiblioteket, som digitaliserat i stort sett allt som tryckts i detta land sedan 1700-talet. En kulturgärning som överträffar nästan allt annat!

Det finns omkring 80 minnesmärken över hungeråren 1866-1868 i vårt land. Många av dessa minnesmärken finns avbildade i denna bok. Men det finns många - också svårt drabbade - socknar utan något minnesmärke alls. Så, låt oss anse att denna bok är ett minnesmärke över alla svältens offer i våra nejder.

Vasa i september 2022

Hans Björknäs



Hanna Frosterus illustration till Runebergs dikt ”Bonden Paavo

Hungeråren 1866 - 1868

Missväxt – ett regelbundet fenomen

Sedan slutet av 1500-talet finns det rätt så pålitliga uppgifter om missväxtår i vårt land. Sådana år återkom med plågsam regelbundenhet.

En av de värsta hungerkatastroferna i historisk tid inträffade år 1601, och kallas ”Det stora halmåret”. Året var det kallaste på 600 år i hela Europa.

Hungerkatastrofen 1695-1697 var sannolikt den svåraste någonsin i Finland, en tredjedel av befolkningen dog pga svält och sjukdomar. Dessa år kallas ”De stora dödsåren”.

På 1700-talet uppskattade man att under ett decennium inträffade två typiska svåra missväxtår, och under tre år var skörden knapp.

Enligt Pörtom historia var svåra missväxtår bl.a. 1574, 1588, 1504, 1608, 1620, 1633, 1657, 1669, 1672, 1675. 1696, 1731, 1780, 1787, 1796, 1797, 1800, 1812, 1832, 1849, 1851, 1852, 1867, 1881, 1898, 1902, 1923, 1940 och 1941.

År 1620 hade kyrkoherden i Närpes gjort en anteckning i tiondelängden om Pörtom, Övermark, Östermark och Yttermark: ”Är alltsammans bårttfrusitt både rogh och korn, Haffra och Hödh.” Missvexten 1731 intygades av länsman Elias Bäck vid höstinget i Malax: ”En stor del av sädesväxten befunnits av långsam väta och den därpå följda nattfrost så fördärvat, att det ingen den ringaste frukt eller förtjänt att tröskas. Av det mera har så ringa säd fallit, att det ganska litet över utsädet stigit. I Pörtom över allt så svag och fördärvat, att däribland ingen del sprickande eller

till utsäde tjänlig finnes. Här allmänt bekant är, att Pörtombys åker består av mycket svag jordmån, vars växt av varjehanda oväder snart skadas.”

Hungeråren 1866-1868 anses vara den sista hungerkatastrofen i ett demokratiskt europeiskt land under fredstid. Närmare 10% av befolkningen dog då i hunger och sjukdomar orsakade av svält. Men också senare har finländare drabbats av svält, t.ex. i fånglägren efter 1918 års krig. Och i Europa har stora svältkatastrofer förekommit senare, t.ex. i Ukraina på 1930-talet och under belägringen av



En konstnärns vision om den svåra hungersnöden. Bilden publicerad i ”Kansanvalistusseuran kalenteri” år 1898.



Också Sverige drabbades av hungersnöden. Denna bild i tidningen Fäderneslandet 1867 visar en döende mamma, pojken tuggar på en sko och pappan täljer bark utanför fönstret.

Leningrad under andra världskriget. Och tyvärr är hungerkatastrofer inte något som enbart hör historien till, också i vår tid drabbas fattiga länder av hungersnöd.

1850-1865

År 1856 drabbades Finland av en svår missväxt och under 60-talet följde missväxtåren på varandra. År 1862 drabbades landets norra delar av missväxt. Skörden i Uleåborgs län var då mindre än hälften av den normala. Tiggare från norra Finland sökte sig söderut, och fick där mat eftersom skörden där hade varit bra.

Ett nytt svårt missväxtår inträffade 1865. En fros-

tnatt den 23 augusti förstörde spanmålsskörden på stora områden. Hungern orsakade epidemier med överdödlighet som följd.

1866

Den 2.1.1866 publicerades ett brev i Helsingfors dagblad. Brevet beskrev situationen i Kuopio, men man kan säga att brevet nästan var profetiskt eftersom där beskrivs vad som komma skall:

”Jag skall nu gå att nämna några ord om det gräsliga eländet som med säkerhet står att vänta under detta snart ingående år.

I mannaminne har ej skörden i alla afseenden så slagit fel som under sednas-

te år; ty både höbärgningen blef klen och rågskörden på de flesta ortver gaf knappast utsädet tillbaka, hvilket åter nästan alltsammans användes till utsäde åter; kornet, ehuru till vexten lofvande, gaf en ytterst svag afkastning eller knappast fjerde kornet, af hwilket en stor del frostskadadt. Då man nu betänker de stora såväl krono som privata skulder, hvilka, till en del åtminstone, måste betalas eller rättare utsökas, finner man hur mycket blir kvar för allmogen att lefva utaf. Från fullt tillförlitlig källa har jag hört, att t. ex. exekutorn i Liebelifz, för att inom laglig tid få allt undan, måste verksträlla sjuttio, säger 70, förrättningar om dagen! Råghalm finnes nästan alldeles icke och på denna är allmogens kreaturs utfodring under vintern förnämligast beräknad; därför nödgas de slagta undan större delen af sina kreatur, så att köttet gått ner ända till 35 p. skålp.

Den enda penningekälla allmogen ännu haft, har varit att sälja hö, och dedtta har hitsläpats ända från Lapinlax eller på 7 á 8 mils avstånd, men kommer säkert ännu att falla i pris.



En liten minnessten i Parkano, den ort som hade den största dödligheten i Finland år 1868

Men snart tar denna inkomstkälla äfven slut, penningarna gå till brödföda och så skola ännu alla utskyllderna betalas; hwarmed de arma menniskorna sedan skola lefva vete Gud. Drick mindre kaffe! utropar statsmannen; köpmannen klaga däremot öfver nästan ingen åtgång på denna vara, ehuru härifrån köpes både till Wiitasaari, Saarijärvi samt södra Uleåborgs län, och t. ex. i Tuusniemi församling ha på allmän sockenstämma beslutita totalt inskränka konsumtionen af denna elixir. Under föregående dåliga år har skogsafverkningen lemnat hundrade tusental rubel till denna landsort, men nu tvinga de dåliga konjunkturerna sågägarene att alldeles minska tillverkningen och inga stockuppköp torde komma att ske. På det underhaltiga ryska skiljemyntet lider arbetaren och allmogen åter en förnyad förlust; ej nog dermed att de på de ryska rublar, de hade kvar, måste lida 18 % minskning af sitt ringa kapital; alla varor måste naturligtvis vara dyrare i dåligt ryskt mynt. Allt, allt har nu hopat sig för att göra allmogens och arbetarens ställning så bed-

röflig som möjligt.

Göres det då ej något för att förekomma eller lindra detta rysliga elände? Jag känner ännu nästan intet. Det heter: staten kan ej göra något, vänta ej någon hjälp af kronan. Kanske med detta höga föredöme den enskilda hjälpsamheten tänker på samma sätt. Faktiskt är emellertid, att hvaroch en fasar i sitt inre, då han kommer att tänka på den stundande våren; men intet göres. Skall det så fortvara, kommer hjälpen kanske för sent. — Redan härjar typhus på sina ställen och decimerar befolkningen, stora karavaner tiggare vandra omkring, en mängd arbetsföra personer ha utvandrat, dragarena äro utmattade af svält m, m. Men hvad komma skall är förfärande att tanka på.

Om regeringen å sin sida ej föregår mrd godt exempel, torde något synnerligt af enskildta ej kunna hoppas. Hjelp, hjelp, ty aldrig har den varit mer af nöden!

Här i staden inrättas ett herberge för de hitströmande, så de åtminstone under någon tid kunna få arbete och föda. Genom besparingar från 1862–63, då här fanns en likartad in-

rättning, iståndsatt genom frivilliga bidrag inom staden, der 17.000 dagportioner utdelades, kunna vi få anstalten i gång och hoppas kunna underhålla deu så länge behovet kräver.

Ja, tillståndet här blir förskräckligt, men alla synas lugna: kanske man tycker att det gagnar till intet att klaga!

Em.”

Sommaren var så regnig att det på många håll inte gick att så. Åkrarna var översvämmade och höskörden blev förstörd i hela landet. Potatis och rotfrukter ruttnade i marken. Hemska hagelskurar inträffade här och där, vilket krossade fönster och förstörde säden. Höstsåendet blev försenat på grund av regnandet.

I Juni 1866 skriver Z Topelius i sina dagboksanteckningar (publicerade 2004 i boken ”Finlands krönika” om väderleken våren och sommaren detta år: ”Våren kom senare än man förmodat och var ganska kylig intill midsommar, då stark värme inträffade, vilken dock i början af Juli åter slog om i kyligare väderlek med nordlig passad. Den derpå följande sommaren



Kärsämäki, en av de värst drabbade socknarna i Finland

14 Photo Supplement

blef ombytlig och i Augusti öfver hela södra och större delen af västra Finland så regnig, att den öfverträfade deri 1864. Floder och sjöar uppsvällde, bortförde höet, fördref boskapen från beteshagarna och tvang resande att på landsvägarna stundom begagna båt.”

Ock sedan kom vintern tidigt innan allt skördearbete blivit klart. En del av skörden gick förlorad, värst i Åbo, Tavastehus och Vasa län. Det blev en ovanligt lång, hård och kall vinter med rikligt snö.

Redan 1866 drabbades landet av flera smittosamma sjukdomar, Z Topelius skriver i sina dagboksanteckningar i juli 1866 (publicerade i boken ”Finlands krönika): ”Alltifrån årets början utbredde sig genom tiggare öfver större delen af landet en härjande nervfeber, som bortryckte mest personer i medelåldern. Fattigherbergena i Wiborg, Hfors m.fl. orter förvandlades deraf till lazaretter, der farsoten mest uppträdde som febris recurrens, eller samma sjukdom, som förliden vinter rasade i Pbg. Läkare och sjukvårderskor föllo mångenstädes offer derför, ty den var i hög

grad smittosam. Bland de mest hemsökta orterna voro Idensalmi och Pörtom. Farsoten kulminerade i Maj och af tog derefter, utan att dock fullkomligt upphöra. Koleran, som visade sig på alla sydligare kuster af Östersjön samt uppträdde epidemiskt i Pburg och Stockholm, väntades äfven hit, och försiktighetsmått påbjödos; dock visade sig denna fruktade gäst endast sporadiskt i Wiborg och Ladogatrakten samt några få fall i Hfors.”

1867

Vinter 1867 pågick nästan till midsommaren. Agathon Meurman berättar i sin bok ”Hungeråren på 1860-talet” om vintern ännu i maj: ”Den 9:de Maj rasade åtminstone på min hemort, ett yrväder under loppet av 16 timmar, hwarigenom de redan något sänkta snödrivorna wexte i jemnhöjd med gärdsgårdar och tak. Må konstnären skildra folkets dystra sinnesstämning, då öfverallt sågos famnshöga drifwor wid en tid af året, då enbart utsädet bordt yra på åkern.”

Z Topelius beskriver våren som inte kom i ”Fin-

lands krönika”:

”Detta års vinter kan man säga varade till den 18 juni! – Ännu d. 11, 12:te Juni kördes öfver isen på Näsijärvi och Saimavattnen. Ännu d. 17 Juni såg man knappt ett löf på träden, och åkrarna stodo osådda eller härjade af vårfloden, som mångenstädes öfversvämmade vägarna. Ända dittills var gråkall, mulen himmel och ovanligt lågt vatten; men d. 17:de kom en stark sydveststorm, som tyckes ha medfört en kris i atmosfären. D. 18–27 Juni blef nu en period af solsken och stark värme, som med ett trollslag framlockade vegetationen. Inom en vecka var björken fullöfvad från knoppningen, vårsädet sådt och fingershögt, ängarna frodiga och den af hunger halfdöda boskapen räddad.”

Maj månad år 1867 var den kallaste månader under hela den tid regelbundna mätningar gjorts. Det berättas att det var så kallt vid Kristi Himmelsfärd att svalorna föll ur sina bon på grund av förfrysning. Ännu vid midsommar kunde boskapen inte släppas ut på bete. Först i juli kunde man

sätta potatis. Säden började ta slut och det som fanns var av usel kvalitet. En tunna råg, som normalt brukade kosta 12 mark började nu kosta 50 mark. Men köttet var billigt eftersom man var tvungen att slakta boskapen då höet var slut. Visst försökte man utfodra djuren med löv och mossa men resultatet var självdöda djur i stora mängder.

Bristen på arbete gjorde att lönerna sjönk samtidigt som brödspriset steg. Och då befolkningen inte hade råd att köpa ordentlig mat började man äta allt som uppfattades vara ätbart, agnar, malen halm, malet hö, potatisstjälkar, lavar. Soppa gjordes av brännässlor.

Fångarna fick småningom endast nödbröd och dödligheten var stor. Näringsbristen försvagade människornas motståndskraft med svåra sjukdomsepidemier spm följd. År 1867 dog 15-000 människor av svält och sjukdomar.

Men det skulle bli värre. Mycket värre. Våldigt mycket värre.

Natten till den 4 september 1867

15 Photo Supplement

I början av september, natten till den 4 september, 1867 kom sedan nattfroster som fullbordade katastrofen. Z Topelius beskriver det som hände nätterna till 3-5 september i ”Finlands krönika”:

” Men emedan allt var så sent, förhärjade skarpa froster, nätterna mot d. 3, 4 och 5 Sept., största delen af vårsädet, som ännu stod grönt och oskuret, samt den del af rågen, som ej var bergad. Frosten var mycket olika: vid Hyvinge d. 5 Sept. på morg. 5 graders köld, medan i andra trakter potäterna knappt sveddes. Natten mot d. 12 Sept. tog hvad som fanns kvar. – Även oskadad råg utföll nästan öfverallt ytterst knapp, 2 och 3 kornet.”

Z Topelius har också presenterat tragedin i diktform, dikten ”Septembernatten” som han skrev redan år 1867. I den antyder han att frostnatten var ett straff av Gud, ett straff på grund av högmod, veklighet, fördärf, flärd och prål, där livets njutning blivit människans mål. Här ett utdrag ur denna dikt:

*Nu är en morgon klar och blid.
Nu är den glada skördetid,
och mödans frukter stunda.*

*Hvi kastar då den natt, som flytt,
sin skugga öfver oss på nytt,
och hvarföre är allt förbytt
och allt så annorlunda?*

*Hvi stannar odlarn, blek af
skräck,
vid gulnad teg och vissnad häck
och hvarför gråta barnen?
Hvi rynkas fadrens ögonbryn?
Hvi lyftas modrens blick mot
skyn?
Hvi skäller ingen hund i byn?
Hvi malar icke kvarnen?*

*I natt har här en ängel gått.
Han skiftat ut vår ärfda lott
och mejat fältens gröda.
I natt han oss att vakna bjöd
ur drömmen om vårt öfverflöd,
att, liksom förr, mot frost och nöd
i kamp för lifvet blöda.*

*Så är det skedt. I denna natt
har Herren tagit bort den skatt,
som rost och mal förtära.
Vi ha ej val. Från denna dag
en annan skatt, en annan lag,
ett annat lif med andra drag
vi måste nu begära.*

*Välan, vi äro fattiga,
vi äro ringa, svaga, ja,
när skickelserna hvälfva.
I armod våra fäder bott,
i armod deras lycka grott,
i armod ha på Gud de trott
och dännäst på sig själfva.*

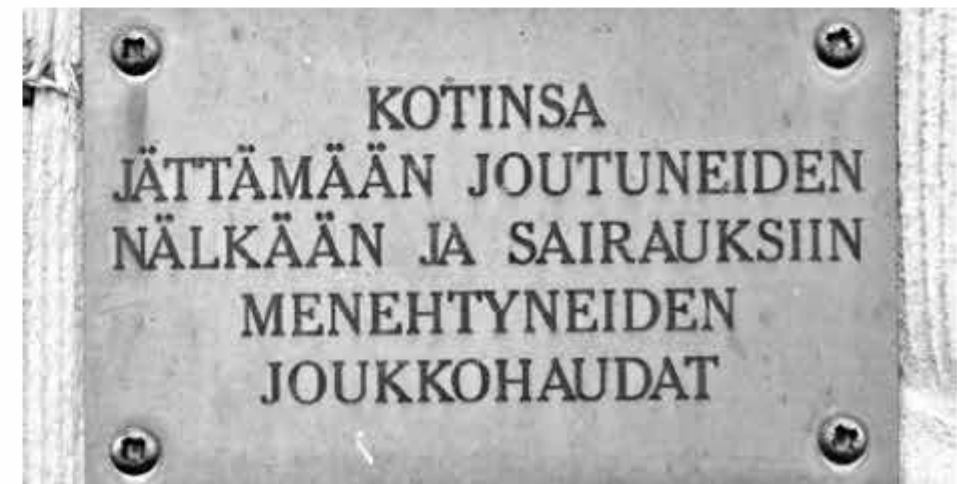
*Med skenet af ett rikt förvärf
kom högmod, veklighet, fördärf
till våra enkla bygder.
Då mjuknade vår viljas stål,
och lifvets njutning blef vårt mål.
Vi syslade med flärd och prål
och glömde fadrens dygder.*



VASA

Sommaren 1868 hade staden Vasa (då med namnet Nikolaistad) 4496 innevånare. Detta år avled 194 personer i svält och sjukdomar, dvs 4.3 % av befolkningen. Dessutom dog många kringvandrade arbetssökande och tiggare, men de togs inte med i stadens statistik.

Hungers offer begravdes i en massgrav norr om Kapellbackens begravningsplan. Massgraven var länge bortglömd men hittades av en slump på 50-talet. Korset restes år 2008.



ja sitten itselleen.

*Vår Gud var icke mer, som förr,
en väktare för kojans dörr,
en hämnare för brottet.
Vi gjorde nya gudar af
det virke, som vår lusta gaf,
och undra nu, att denna staf
ej rätt vill fylla måttet.*

Karkea suomen kielen käännös:

*Nyt aamu on selkeä ja miellyttävä.
Nyt on iloinen sadonkorjuun aika,
ja työn hedelmät ovat lähellä.
Kuka sitten heittää sinä yönä, joka
pakeni,
hänen varjonsa jälleen päällämme,
ja miksi kaikki on muuttunut
ja kaikki on niin erilaista?*

*Mihin viljelijä pysähtyy, kalpea kau-
husta,
kellastuneen niityn ja kuintumeiden
pensasaitojen tapauksessa
ja miksi lapset itkevät?
Missä isän otsa on rypistynyt?
Missä äidin katse on nostettu taivaalle?
Miksei koira haukkuu kylässä?
Kuka ei jauha myllyä?*

*Eilen illalla enkeli käveli täällä.
Hän muutti meidän perintöosamme
ja niitti peltojen satoa.
Viime yönä hän kutsui meidät herä-
mään
yltäkyläisyydestämme,
että, kuten ennenkin, pakkasta ja hätää
vastaan
taistelussa elämän verenvuodosta.*

*Näin siinä kävi. Tässä yössä
onko Herra ottanut pois tuon aarteen,
koska ruoste ja koi kuluttavat.
Meillä ei ole valinnanvaraa. Tästä
päivästä
toinen vero, toinen laki,
toinen elämä muilla piirteillä
meidän on nyt pyydettävä.*

*No, olemme köyhiä,
olemme pieniä, heikkoja, kyllä,
kun taidot säilyvät.
Köyhyydessä isämme elivät,
köyhyydessä heidän onnensa romahti,
köyhyydessä he uskoivat Jumalaan*

*Kun ulkonäkö rikas hankinta
tule ylpeys, heikkous, korruptio
yksinkertaisiin kyliimme.
Sitten tahtomme teräs pehmeni,
ja elämästä nauttimisesta tuli tavoit-
teemme.
Meillä oli kaikkea loistoa ja showta
ja unohtivat isien hyveet.*

*Jumalaamme ei ollut enää, kuten ennen,
kotan oven vartija,
rikosten kostaja.
Teimme uusia jumalia
puu, jonka himomme antoi,
ja ihmettelen nyt, että tämä henkilökunta
ei oikein halua täyttää mittaa.*

Karl August Tavaststjerna
beskriver i sin roman ”Hår-
da tider” den ödesdigra
natten:

”Det var först längre
åt sydväst, där bönderna
byggt byar och kyrkorna
reste spetsiga tak med kors,
likt vanmäktiga försök att
nå himmeln, det var först
där åkerfälten togo vid
nära vassklädda sjöstränder
och jordbruket började
på allvar, och där låg
frostdimman i milslånga
vita band att lösa upp och
sopa undan, och därunder
bröt sig morgonsolen i
miljarder rimfrostkristaller.
Hemmansägaren såg från
sitt fönster i den rymliga
stugan förtvivlad ut över
hela tunnland skadade
sädesfält, som skulle
tryggt hans stora hushåll
för svält under den långa

stundande vintern. Bredvid
honom stod hans hustru och
grät.

Morgonens drottning
vart rörd av all den sorg
hon blev vittne till, under
det hon långsamt rullade
upp dimmans ulltäckte
från bygderna, och beslöt
att så mycket det i hennes
makt stod gottgöra köldens
illgärningar. Men som en
verklig drottning hade hon
mera medkänsla än insikt i
huru hon skulle bära sig åt,
och hon tog sig bara för att
lysa dubbelt mera bländande
och varmt, så att de frusna
sädesstånden vitnade under
hennes smekningar och
potatisblasten begynte
svartna och hänga
skruppen, sorgsen och ful
mot jorden.

Nässlorna vid uthusen
falnade av i svarta högar,
och den fina, ljusgröna
ormbunken i dälderna
nära bäckstränderna blev
högröd. Allt vad det fanns
av färsk svamprikedom
i björkskogarna krympte
ihop under hennes värme
och i stället för att få liv
blev allt det frostberörda
dubbelt brännmärkt,
dubbelt skriande i färg.

Men morgonens drott-
ning stod så högt över al-
ltsammans, att hon trodde



Minnesmärke över den plats där 281 offer för hungerdöden är begravda i Varkauis

20 Photo Supplement

sig göra idel gott, och hela stora sträckor brände hon av på samma vis, övertygad om att hon utbredde himmelens välsignelse.

Hennes glänsande välgörenhet nådde slutligen fram till landets rika trakter, till de oöverskådliga åkerfälten i Österbotten, till Tavastlands, Egentliga Finlands och Nylands gamla kulturbygder, där frosten aldrig varit vardagsgäst, och där idogt folk längesedan dikat ut frostmarkerna i långa reguljära tegar med vajande gröda. Likafullt låg frostdimman tät över allt deras arbete.

Här blev sorgen klagande och högljudd, telegram med budskap om olyckan flögo i den tidiga morgonstunden, snabbare än drottningens egen vagn, ner till huvudstaden i Nyland för att med stor stil tryckas i tidningarna och läsas med skälvande läppar och ängsliga ögon överallt i landet.

Mitt bland södra Tavastlands lermarker stötte hon vid en grind på en torpare med tovtigt hår, som med bruten hållning räckte sin herre en handfull stelnade rågstånd, vilkas ax denne knäckte med en lätt tryckning av fingrarna. Hon

såg så gott som i samma ögonblick en annan herre på en stor egendom nära intill stå grubblande i sitt rågfält och med ett förstoringsglas betrakta isbildningen kring sädesaxen, och hon lyste så varmt på honom att han slog upp sin rock och med tungt och nedböjt huvud gick hemåt, medan det frusna gräset frasade under hans fötter, och den tunna isskorpan i diket brast i klirrande skärvor, när hans fot trädde på den blöta dikeskanten.

Hon gav icke akt på de tusenden, som alls inga åkrar ägde, daglönarne, som mornade sig för de kommande fjorton timmarnas arbete, men som alla skulle känna frostnattens verkningar hårdast, och som någon månad senare skulle arbetslösa drivas ut på vägarna för att tigga sig till det bröd, varav mer än hälften frusit bort för själva ägaren.

Hon såg ett mer än fyrtio mil långt smalt streck, som genom södra Finland drog sig österut till Ryssland och dess praktfulla Petersburg, hon såg sandbankar över dälдер och grävningar genom backar, och hon såg

trasiga arbetare med spadar och stenborrar, vilka ur jordkojorna och backstugorna runt kring järnvägsbyggnaden gingo till sitt arbete på framtidens kultur, som snart med järnband skulle förbinda deras frostiga land med de oändliga sädesfälten i Europa. Längs det bandet skulle kulturens rikedom i framtiden rulla in i landet, lindrande nöden för deras barn, men själva skulle de kastas i stora gemensamma gravar, uppgrävda här och var i backarna, och i största hast massvis vigas till den eviga vilan av högtidliga präster, lugnt som om man läst Herrans välsignelse över deras dop.”

Vinter blev sedan kall och snörik, vilket försvårade alla transporter. Bottenhavet frös till, vilket gjorde det omöjligt att transportera spannmål till norra Finland.

Mot slutet av året var det uppenbart att en katastrof stod för dörren. I sista numret för året publicerade tidningen Österbotten en dikt skriven av Lars Stenbäck:

Finland i nöd.

*Ett rop kring byggdens berg och dal
Af klagan höjs,
Ty folket tryckt af nöd och qval*

*I stoftet böjs,
Och hjälplös wid förtwiflans brädd
Går mången skara, blek och rädd,
I fattigdomens trasor klädd.*

*Wår synd det gör, att tuktans slag
Oss träffar så,
Och tyngre blifwer det en dag
Kanske ändå,
Ack, den som ej sin nöd förstått,
Förhårdas i sitt sinne blott
Och hjälpa will sin brist med brott.*

*Och dock finns en, som allting ser
Och will oss wäl;
Som gjuter sina häfwor ner
För kropp och själ.
Af honom ingen är försmådd,
Fast, af så mången oförstådd,
Han blir förskjuten och förrädd.*

*Hans nåd hör hwarje menska till
Som tar den mot,
Och fram till honom komma will
I bön och bot.
Ty nåd ej utan bättring winns, —
Men menskan mer i nöden minns
Ej, hwilken Gud i himlen finns.*

*O land, o land, du dyra land,
Hör Herrans ord!
Nu hwilar öfwer dig hans hand,
O fosterjord:
Den will ej ditt förderf, till stöd
Den räcket dig uti din nöd,
Den will dig wäcka ur din död.*

1868

Våren 1868 kom tidigt och var varm. Men detta tröstade ingen då allt ätbart var slut

Hungerkatastrofen kulminerade våren 1868. På många håll dog fler än var femte i svält och sjukdomar. Vi kan ha svårt att föreställa oss magnituden av

21 Photo Supplement

en sådan katastrof. Skulle vi nu drabbas av en sådan hungersnöd skulle det motsvara 15.000 dödsfall i Vasa under några veckors tid.

I Oiva Turpeinens bok ”Nälkä vai tauti tappoi?” finns en lista över de värst drabbade socknarna i Finland med antalet döda i procent av befolkningen 1868:

Parkano 23.1%
Ullava 22.0 %
Reisjärvi 21.9%
Eno 20.6%
Sotkamo 19.7%
Haapavesi 19.5%
Rautavaara 19.5%
Maxmo 18.6%
Kortesjärvi 18.2%
Pielisjärvi 17.8%
Suodeniemi 17.3%
Ruovesi 17.1 %
Orivesi 16.9%
Kärsämäki 16.6%
Hollola 15.7%
Kuorevesi 15.5%
Sievi 15.4%
Alahärmä 15.4%
Seinäjäki 15.3%
Kälviä 15.3%
Mouhijärvi 15.9%
Ilomants 14.8%
Haapajärvi 14.8%
Ylistaro 14.7%

Det är oväntat att Maxmo finns på denna lista. Kustösterbotten drabbades inte

lika hårt av svälten som inlandet, och man kunde ha väntat att fisket skulle ha gett ett avsevärt tillskott till födan i en kustkommun som Maxmo. Maxmos befolkning vid denna tid var omkring 1600, och antalet döda i tyfus och svält år 1868 var 160. Våras befolkning var mycket större, 8350 och där var antalet döda i tyfus och svält 522. Det att Maxmo finns på denna lista kan vara tillfälligheter, befolkningen var liten, tyfusedemin drabbade denna lilla befolkning och det är möjligt att en del av de omkomna var tiggare från andra orter som sökt sig västerut, till Maxmo.

Men visst dog många i kustbandet, liksom i Maxmo, av tyfus. En av de mest kända offren var doktorinnan Topelius, skaldens mor, som på sin gård Kudnäs idkat stor välgörenhet.

De kommunala myndigheterna gjorde nog oftast allt som stod i deras förmåga för att lindra nöden. Att myndigheternas åtgärder ibland endast förvärrade nöden kan myndigheterna inte skyllas för. Det fanns inte tillräcklig kunskap om sjukdomarna och deras spridning. Med visst före-



Minnesmärke över hungeråren i Ullava, nära Karleby

kom också likgiltighet inför lidandet. Provincialläkaren i Nykarleby sparar inte ord då han beskriver tillståndet i Nykarleby landskommun:

”Här i Nykarleby socken bryr sig varken kronobetjante eller undsättningskommittén om någonting. Människorna få här svälta ihjäl bäst de vilja. Alla socknens fattiga, de flesta från Jeppo och Forsby byar, som hava krafter att gå, infinna sig dagligen i staden för att tigga, och det är bra, så länge den lilla genom stagnation i all handel nog fattiga stad kan uthärda att giva av sina ringa förråder; de däremot, som äro sjuka och icke kunna komma till staden är det värre med, ty ingen av kommunalstyrelsens medlemmar bryr sig om att draga försorg om dessa, man svarar vanligen på deras anhållan om hjälp: »vilja de ej leva, må de dö». Att kommunalnämndens ordförande en enda gång skulle se efter, huru de hava det, kommer ej ens i fråga”..

I juni 1868 började en vacker sommar som väckte förhoppningar om ett slut på de senaste årens elände. Z Topelius skriver i sin dagbok, publicerad i Finlands

krönika: ”Sommaren ingick herrlig och varm med grönskande brodd, utom de några skogstrakter, der stora snömassor fallit på ofrusen mark och höstsädet ruttnade bort i roten. Det djupt sjunkna modet växte; man begynte åter att hoppas, och mortaliteten begynte, ehuru långsamt, aftaga. Tyfusepidemin aftog i söder och utbredde sig åt norr. Sjelfva det nya, förut ohörda namnet hade något förskräckande.”.

Efter en vacker sommar visade sig skörden vara över förväntan god. Nattfrosterna störde inte, de började först i slutet av oktober. Livet började oväntat snabbt återgå till det normala. Dödligheten återgick till det normala och kvinnorna började ånyo föda barn. Men de som genomlidit hungeråren under sin barndom mindes dessa som något fruktansvärt resten av sitt liv.